

ISSN
ISSN 2992-9229

INTERNATIONAL
STANDARD
SERIAL
NUMBER

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

Xalqaro ilmiy jurnal

2024 №1
(3)

Samarqand-2024

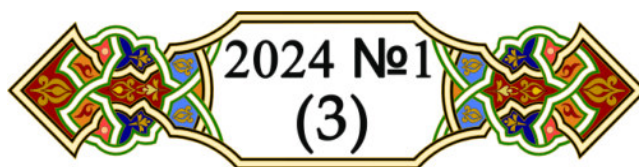
ISSN 2992-9229

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

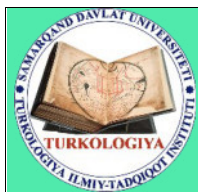
“TURKOLOGICAL RESEARCH” INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL
ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Jurnal rasmiy sayti: <https://turkologiya.samdu.uz/>

SAMARQAND – 2024

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL “TURKOLOGICAL RESEARCH”
ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Bosh muharrir:

Bosh muharrir o‘rinbosari:

Juliboy ELTAZAROV

f.f.d., professor (O‘zbekiston)

Roxila RUZMANOVA

f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)

TAHRIRIYAT KENGASHI:

Rustam XALMURADOV – t.f.d., professor,
Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti rektori (O‘zbekiston);

Hakim XUSHVAQTOV – f.m.f.d., professor,
Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti ilmiy ishlar va innovatsiyalar
bo‘yicha prorektori (O‘zbekiston);

Akmal AHATOV – t.f.d., professor,
Sh.Rashidov nomidagi Samarqand davlat
universiteti xalqaro hamkorlik bo‘yicha
prorektori (O‘zbekiston);

Muslihiddin MUHIDDINOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Ibodulla MIRZAYEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Shuhrat SIROJIDDINOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Suyun KARIMOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Murodqosim ABDIYEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Azamat PARDAYEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Musa YULDASHEV – f.f.n., professor
(O‘zbekiston);

Dilfuza DJURAKULOVA – t.f.n., dotsent
(O‘zbekiston);

Aftondil ERKINOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Qosimjon SODIQOV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Hamidulla DADABOYEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Ma‘rufjon YO‘LDOSHEV – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Jabbor ESHONQUL – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Muhabbat QURBONOVA – f.f.d., professor
(O‘zbekiston);

Mardon BOLTAYEV – dotsent (O‘zbekiston);

Ali AKAR – f.f.d., professor (Turkiya);

Abduselam ARVAS – f.f.d., professor (Turkiya);

Funda TOPRAK – f.f.d., professor (Turkiya);

Musa Shamil YUKSEL – f.f.d., professor (Turkiya);

Temur KOJAO‘G‘LI – f.f.d., professor (AQSH);

Hayrunnisa ALAN – f.f.d., professor (Turkiya);

Varis CHAKAN – f.f.d., professor (Turkiya);

Almaz ULVI – f.f.d., professor (Ozarbayjon);

Emrah YILMAZ – Phd, dotsent (Turkiya);

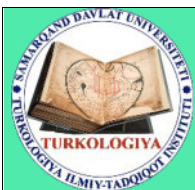
Dilshod XURSANOV – Phd, dotsent (O‘zbekiston);

Shahnoza XUSHMURODOVA – Phd, dotsent
(O‘zbekiston);

Dinara ISLAMOVA – Phd, dotsent (O‘zbekiston);

Mas‘ul muharrir: **PhD Zokir BAYNAZAROV**
(O‘zbekiston);

Texnik xodim: **Raxmatulla SHOKIROV**
(O‘zbekiston).

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR”

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Главный редактор:

Заместитель главного редактора:

Жулибой ЭЛТАЗАРОВ

д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Рохила РУЗМАНОВА

к.ф.н., доцент (Узбекистан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Рустам ХАЛМУРАДОВ – д.т.н., профессор, ректор Самаркандского государственного университета имени Ш.Рашидова (Узбекистан);

Хаким ХУШВАКТОВ – д.ф.м.н., профессор, проректор по научной работе и инновациям Самаркандского государственного университета имени Ш.Рашидова (Узбекистан);

Акмал АХАТОВ – д.т.н., профессор, проректор по международному сотрудничеству Самаркандского государственного университета имени Ш.Рашидова (Узбекистан);

Муслихиддин МУХИДДИНОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Ибодулла МИРЗАЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Шухрат СИРОЖИДДИНОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Суюн КАРИМОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Муродкасым АБДИЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Азамат ПАРДАЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Муса ЮЛДАШЕВ – к.ф.н., профессор (Узбекистан);

Дилфуза ДЖУРАКУЛОВА – к.и.н., доцент (Узбекистан);

Афтондил ЭРКИНОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Касимжон СОДИКОВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Хамидулла ДАДАБОЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Маруфжан ЙУЛДОШЕВ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Джаббар ЭШАНКУЛ – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Мухаббат КУРБАНОВА – д.ф.н., профессор (Узбекистан);

Мардон БОЛТАЕВ – доцент (Узбекистан);

Али АКАР – д.ф.н., профессор (Турция);

Абдуселам АРВАС – д.ф.н., профессор (Турция);

Фунда ТОПРАК – д.ф.н., профессор (Турция);

Муса Шамиль ЮКСЕЛЬ – д.ф.н., профессор (Турция);

Темур КОДЖАОГЛУ – д.ф.н., профессор (США);

Хайрунниса АЛАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Варис ЧАКАН – д.ф.н., профессор (Турция);

Алмаз УЛЬВИ – д.ф.н., профессор (Азербайджан).

Эмрах ЙИЛМАЗ – PhD, доцент (Турция);

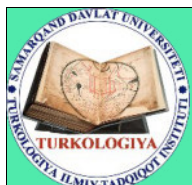
Дилшод ХУРСАНОВ – PhD, доцент (Узбекистан);

Шахноза ХУШМУРОДОВА – PhD, доцент (Узбекистан);

Динара ИСЛАМОВА – PhD, доцент (Узбекистан);

Ответственный редактор: **PhD Зокир БАЙНАЗАРОВ (Узбекистан)**

Технический персонал: **Рахматулла ШОКИРОВ (Узбекистан)**

“TURKOLOGIK TADQIQOTLAR” XALQARO ILMİY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL RESEARCH”
ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL DERGİSİ
МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ”

Chief Editor:/ Deputy Chief Editor:

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Uzbekistan)
Ass. Prof. Dr. Rokhila RUZMANOVA (Uzbekistan)

Baş Editör:/ Baş Editör Yardımcısı:

Prof. Dr. Juliboy ELTAZAROV (Özbekistan)
Doç. Dr. Rohila RUZMANOVA (Özbekistan)

EDITORIAL TEAM:/ BİLİM KURULU:

Prof. Dr. Rustam KHALMURADOV – Rector of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Hakim KHUSHVAKTOV – Vice-Rector for Research and Innovation, Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Akmal AKHATOV – Vice-Rector for International Cooperation of Samarkand State University named after Sh.Rashidov (Uzbekistan);

Prof. Dr. Muslihiddin MUKHIDDINOV (Uzbekistan)

Prof. Dr. Ibodulla MIRZAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Shukhrat SIROJIDDINOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Suyun KARIMOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Murodkasim ABDIEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Azamat PARDAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Musa YULDASHEV (Uzbekistan);

Ass. Prof. Dr. Dilfuza DJURAKULOVA (Uzbekistan);

Prof. Dr. Aftondil ERKINOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Kasimjon SODIKOV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Khamidulla DADABOEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Marufjon YULDASHEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Jabbar ESHANKUL (Uzbekistan);

Prof. Dr. Muhabbat KURBANOVA (Uzbekistan);

Ass. Prof. Mardon BOLTAEV (Uzbekistan);

Prof. Dr. Ali AKAR (Turkey);

Prof. Dr. Abduselam ARVAS (Turkey);

Prof. Dr. Funda TOPRAK (Turkey);

Prof. Dr. Musa Shamil YUKSEL (Turkey);

Prof. Dr. Temur KOJAĞLU (USA);

Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN (Turkey);

Prof. Dr. Varis CHAKAN (Turkey);

Prof. Dr. Almaz ULVI (Azerbaijan);

Ass. Prof. PhD. Emrah YILMAZ (Turkey);

Ass. Prof. PhD. Dilshod KHURSANOV (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Shakhnoza KHUSHMURODOVA (Uzbekistan);

Ass. Prof. PhD. Dinara ISLAMOVA (Uzbekistan);

Managing editor: *Ass. Prof. PhD. Zokir BAYNAZAROV* (Uzbekistan)

Technical staff: **Rahmatulla SHOKIROV** (Uzbekistan)

Prof. Dr. Rustam HALMURADOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Rektörü (Özbekistan);

Prof. Dr. Hakim HUŞVAKTOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Araştırma ve İnovasyondan Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Prof. Dr. Akmal AHATOV – Ş.Raşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi Uluslararası İşbirliğinden Sorumlu Rektör Yardımcısı (Özbekistan);

Prof. Dr. Muslihiddin MUHİDDİNÖV (Özbekistan);

Prof. Dr. İbodulla MİRZAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Şuhrat SİROCİDDİNÖV (Özbekistan);

Prof. Dr. Suyun KARİMOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Murodkasim ABDİYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Azamat PARDAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Musa YULDAŞEV (Özbekistan);

Doç. Dr. Dilfuza CURAKULOVA (Özbekistan);

Prof. Dr. Aftondil ERKİNOV (Özbekistan);

Prof. Dr. Kasimcon SODİKÖV (Özbekistan);

Prof. Dr. Hamidulla DADABOYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Marufcan YULDOŞEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Cabbar EŞANKUL (Özbekistan);

Prof. Dr. Muhabbat KURBANOVA (Özbekistan);

Doç. Dr. Mardon BOLTAYEV (Özbekistan);

Prof. Dr. Ali AKAR (Türkiye);

Prof. Dr. Abdusalem ARVAS (Türkiye);

Prof. Dr. Funda TOPRAK (Türkiye);

Prof. Dr. Musa Şamil YÜKSEL (Türkiye);

Prof. Dr. Timur KOCAOĞLU (ABD);

Prof. Dr. Hayrunnisa ALAN (Türkiye);

Prof. Dr. Varis ÇAKAN (Türkiye);

Prof. Dr. Almaz ÜLVİ (Azerbaycan);

Doç. Dr. Emrah YILMAZ (Türkiye);

Doç. Dr. Dilşod HURSAVOV (Özbekistan);

Doç. Dr. Şahnoza HUŞMURODOVA (Özbekistan);

Doç. Dr. Dinara İSLAMOVA (Özbekistan);

Sorumlu Editör: *Doç., Dr. Zokir BAYNAZAROV* (Özbekistan)

Teknik Personel: **Rahmatullah ŞOKİROV** (Özbekistan)

MUNDARIJA | CONTENT | İÇERİK | СОДЕРЖАНИЕ

TURK DUNYOSI TADQIQOTLARI

Annagurban AŞIROV

MAHTUMKULU FİRÂKÎ: TÜRKMEN HALKININ MİLLÎ GURURU 5

Yusuf AZMUN

TÜRKMEN ŞAİRİ MAHTINGULI VE ONUN ESERLERİ HAKKINDA BİLİNMESİ GEREKEN KONULAR: I..... 16

Begmırat GEREY

BÜYÜK FİRÂKÎ HAKKINDA DÜŞÜNCELER (CEMŞİT'İN KADEHİNE BİR BAKIŞ)..... 32

Abdurrahman GÜZEL

TÜRK DÜNYASINDA “MAHTUMKULU EKOLÜ” ÜZERİNE KISA BİR DEĞERLENDİRME..... 46

Emrah YILMAZ

MAHTUMKULU FİRÂKÎ VE OKUDUĞU MEDRESELER 51

Tazegül TAÇMAMMEDOVA

TÜRKMEN ŞAİRLERİNİN ŞİİRLERİNDE MAHTUMKULU'NUN EDEBÎ MEKTEBİ 63

Usmon Qobilov

TURKIY-O‘ZBEK ADABIYOTIDA TAVHID, NUBUVVAT VA BADIYYAT MASALALARI 68

Dövmırat YAZKULIYEV

BEYİK AKYLDARYŇ ŞALARY WASP EDYÄN ŞYGYRLARY HAKYNDA 82

Abdulla Ulug‘ov

"O‘RTANDIM, YONDIM" 93

TURKIY XALQLAR DIALEKTOLOGIYASI

Berdi SARIYEV

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE “SÖZ” KAVRAMI..... 109

Tagandurdı BEKJAYEV

MAHTUMKULU ESERLERİNDE FRAZEOLJİK VARYANTLAR 119

Raxmatulla SHOKIROV

SOVET ITTIFOQI DAVRIDA O‘RTA OSIYODA OLIB BORILGAN TOPONIMİK O‘ZGARISHLAR VA ULARNI O‘RGANISHNING NAZARIY ASOSLARI 127

Севиля БАДАЛОВА, Фахриддин ШОДИЕВ

ЗАЙМСТВОВАНИЯ ИЗ ТЮРКСКИХ ЯЗЫКОВ В СОСТАВЕ РУССКОЙ ЛЕКСИКИ ... 133

TURKIY XALQLARNING IJTIMOYIY-MADANIY ALOQALARI TARIXI

Foziljon SHUKUROV

SAMARQAND ADABIY MUHITINING ADABIYOT TARAQQIYOTIDAGI O‘RNI 140

Dilfuza DJURAKULOVA

TURKISTON MINTAQASIDAGI ENG QADIMGI MIGRATSION JARAYONLAR 145

Yoo Inyoung

O‘ZBEKISTON HUDUDIDAGI DAVLAT UYUSHMALARINING KOGURYO VA SILLA DAVLATLARI BILAN IQTISODIY-MADANIY ALOQALARI 150

Nurbek ALLABERGENOV

ILK O‘RTA ASRLARDA O‘RTA OSIYO MINTAQASIDA YUZ BERGAN SIYOSIY VA ETNOMADANIY JARAYONLAR VA ULARNING TANGA ZARBIGA TA‘SIRI 157

Hilola NORMAMATOVA

ILK O‘RTA ASRLAR O‘RTA OSIYO TANGALARIDA O‘RIN OLGAN TAMG‘ALAR.... 165

AZIZ MUSHTARIY!

Turkologik tadqiqotlarni e'lon qiladigan jurnalimizning ushbu sonida ham til, madaniyat va mushtarak qadriyatlarimiz izlarini topasiz. Ahmad Yassaviy, Fuzuliy, Yunus Emro, Alisher Navoiy, Abay ijodi kabi qalbga kirib, insonning dunyoqarashini o'stiradigan, uni rivojlantirish va qayta qurishni o'ziga vazifa qilib olgan mushtarak qadriyatlarimizdan biri Maxtumquli Firog'iy ijodidir. YUNESKO tomonidan 2024-yil tavalludining 300 yilligi deb e'lon qilinishi adabiyot ixlosmandlari, siyosatchilar va ilmiy doiralarning yana bir bor e'tiborini Maxtumquliga qaratishga sabab bo'ldi. Shuning bilan birga O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2024-yil 19-fevralda "Buyuk turkman shoiri va mutafakkiri Maxtumquli Firog'iy tavalludining 300 yilligini keng nishonlash to'g'risida"gi qarorini e'lon qilib, mutafakkir shoirning ijodini yana-da chuqurroq o'rganishga asos yaratib berdi. Shu munosabat bilan jurnalimizning 3-sonini ta'lim hayotining salmoqli qismini O'zbekistonning serhosil zaminida o'tkazgan mutafakkir shoir xotirasiga bag'ishlashga qaror qildik. Ushbu sonda "Turkman xalqining milliy g'ururi, shoir va uning ijodi haqidagi masalalar, Maxtumquli adabiy maktabi, tahsil olgan madrasalar, o'zbek adabiyotida tavhid, nubuvvat va badiiyat masalalari, Firog'iy haqidagi fikrlar, ulug' donishmand tomonidan sultonlarga berilgan tavsiflar, turkman tilidagi so'z tushunchasi, frazeologik variantlar" kabi mavzularga bag'ishlangan maqolalar kiritildi.

TAHRIRIYAT

DEAR READER!

You will find traces of our language, culture and common values in this issue of our journal, which publishes Turkological researches. One of our common values is Makhtumkuli Firaghi's work, which penetrates into the heart, develops a person's worldview, and takes it upon himself to develop and reconstruct it, such as the works of Ahmad Yassavi, Fuzuli, Yunus Emro, Alisher Navoi, Abay. The declaration of the 300th anniversary of his birth by UNESCO in 2024 rised the attention of literature lovers, politicians and scientific circles to once again focus on Makhtumkuli. At the same time, by announcing the decision of the President of the Republic of Uzbekistan Shavkat Mirziyoyev on 19.02.2024 "On the wide celebration of the 300th anniversary of the birth of the great Turkmen poet and thinker Makhtumkuli Firaghi", created the basis for a deeper study of the work of the great poet. In this regard, our editors have decided to dedicate the 3rd issue of our magazine to the memory of the great poet who spent a significant part of his educational life in the fertile land of Uzbekistan, as a debt and symbol of gratitude. In this issue, "the national pride of the Turkmen people, the necessary questions about the poet and his work, the literary school of Makhtumkuli, the madrassas where he studied, the issues of monotheism, prophecy and artistry in Uzbek literature, thoughts about Firaghi, descriptions given by the great sage to the sultans, word concept, phraseological variants" given in Turkman language are included.

EDITORIAL BOARD

SEVGİLİ OKUYUCU!

Türkoloji araştırmalarını sürdüren dergimizin bu sayısında dilimizin, kültürümüzün ve müşterek değerlerimizin izlerini bulacaksınız. Ahmet Yesevî, Yûnus Emre, Ali Şîr Nevâyî, Muhammed Fuzûlî, Abay Kunanbayev, Toktogul Satılğanov gibi gönle girip, kişinin dünya görüşünü geliştiren ve insanı yeniden inşa etmeyi kendine görev edinen müşterek değerlerimizden biri de Mahtumkulu Firâkî'dir. 2024 yılının UNESCO tarafından doğumunun 300. yılı olarak ilan edilmesi edebiyatseverlerin, siyasetçilerin ve bilim çevrelerinin dikkatinin bir kez daha Mahtumkulu'ya yöneltmesine sebep olmuştur. Bununla birlikte Özbekistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Şevket Mirziyoyev 19.02.2024 tarihinde "Büyük Türkmen şairi ve düşünürü Mahtumkulu Firâkî'nin doğumunun 300. yıldönümünün geniş çapta kutlanmasıyla ilgili" kararını açıklaması, mütefekkir şairin eserlerinin daha derinlemesine incelenmesi için bir temel oluşturdu. Bu vesileyle tahrir heyetimiz bir kalem ve gönül borcu olarak dergimizin 3. sayısını; tahsil hayatının önemli bir kısmını Özbekistan'ın mümbit ikliminde geçiren mütefekkir şairin anısına bağışlamaya karar vermiştir. Bu sayıda "Türkmen halkının millî gururu, şair ve eserleri hakkında bilinmesi gereken konular, Mahtumkulu edebî mektebi, okuduğu medreseler, Özbek edebiyatında tevhid, nübüvvet ve bediyyat meseleleri, Firâkî'ye dair düşünceler, büyük bilgenin sultanları tasviri, Türkmence'de söz kavramı, frazeolojik varyantlar" gibi konu başlıklarına yer verilmiştir.

YAYIN KURULU

УВАЖАЕМЫЙ ЧИТАТЕЛЬ!

Следы нашего языка, культуры и общих ценностей вы найдете в этом номере нашего журнала, в котором публикуются тюркологические исследования. Одной из наших общих ценностей является творчество Махтумкули Фраги, которое проникает в самое сердце, развивает мировоззрение человека и берет на себя задачу его развития, как, например, произведения Ахмада Яссави, Физули, Юнуса Эмро, Алишера Навои, Бухта. Объявление ЮНЕСКО 2024 года 300-летием со дня его рождения Махтумкули заставило вновь обратить внимание любителей литературы, политиков и научных кругов на мыслителя. Вместе с тем, объявив решение Президента Республики Узбекистан Шавката Мирзиёева от 19.02.2024 года «О широком праздновании 300-летия со дня рождения великого туркменского поэта и мыслителя Махтумкули Фраги», наше правительство создало основу для более глубокого изучения творчества поэта-мыслителя. В связи с этим наша редакция приняла решение посвятить 3-й номер нашего журнала памяти поэта-мыслителя, проведшего значительную часть своей образовательной жизни на благодатной земле Узбекистана, как долг и символ благодарности. В этом номере освещены такие темы, как национальная гордость туркменского народа, необходимые вопросы о поэте и его творчестве, о литературной школе Махтумкули, медресе, в которых он учился, вопросы единобожия, пророчества и художественности в узбекской литературе, мысли о Фраги, а также включены описания, данные великим мудрецом султанам, туркменский язык, такие наименования, как словосочетание, фразеологические варианты».

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИИ

MAHTUMQULI HAQIDA!

Turkman mumtoz adabiyotining yetakchi shoiri Maxtumquli Firog‘iy (1724-1807) mutafakkir inson sifatida sivilizatsiyamiz tarixida eng ko‘zga ko‘ringan namoyondalardan biridir. U Eronning Guliston viloyatiga qarashli Gunbedkavus shahri yaqinidagi Xojigovshan qishlog‘ida Davlatmahmad Ozodiy oilasida tug‘ilgan va vafotidan so‘ng Turkmansahrodagi Oqto‘qay qishlog‘i maqbarasida otasi yoniga dafn etilgan. U avval ovul maktabida, so‘ng 1753-yilda Qiziloyoqdagi (Lebap viloyati Xalach tumani) Idrisbobo, 1754-yilda Buxorodagi Ko‘kaldosh, 1757-yilda Xivadagi Sherg‘ozixon, Farg‘onadagi Andijon madrasalarida tahsil oladi. Maxtumquli yoshligida bir qancha fanlarni chuqur o‘zlashtiradi, shu bilan birga, zargarlik hunarini ham o‘rganadi.

Ozarbayjon, Suriya, Eron, Afg‘oniston, Hindiston, O‘rta Osiyo mamlakatlariga sayohatlar qiladi. Forobiy, Beruniy, Xorazmiy, Ibn Sino, Firdavsiy, Mansur Halloj, G‘azali, Zamaxshariy, Naimiy, Xoja Ahmad Yassaviy, Nizomiy, Jaloliddin Rumiy, Yunus Emro, Abdurahmon Jomiy, Alisher Navoiy, Bayram Xon, Nejep Bekpan, Ulug‘bek kabi ko‘plab mutafakkirlarning asarlarini o‘qib ijodlaridan bahramand bo‘adi, hatto Aflotun, Arastu, Xelen kabi mutafakkirlarning falsafiy qarashlari bilan ham yaqindan tanishadi.

XVIII asr turkman adabiyotining eng muhim namoyandalardan biri bo‘lgan va turkmanchani yozma til bo‘lishiga asos solgan Maxtumqulining birdamlik xabarlarini va sa‘y-harakatlari mustaqil Turkmaniston Respublikasining siyosiy kodlarini ochib beruvchi eng sara fikrlarni ifodalaydi. Shoirning didaktik uslubda yozilgan she‘rlarida tarqoq turkman qabilalarining birlashishi lozimligi, mustaqil davlat barpo etish g‘oyasi, Vatanga va xalqqa muhabbat, siyosiy-ijtimoiy tanqid, falsafiy qarashlar, axloqiy tushunchalar, so‘fiylik ta‘limotlari va nasihatlarini ifodalangan.

Maxtumquli adabiy merosida o‘zbek-turkman ellarining qon-qardoshlik tuyg‘ulari ifodalanadi. 9 yoshidan (otasi uyidagi yig‘inlar ta‘sirida) qo‘shiq to‘qiy boshlaydi. Maxtumquli she‘riyati umumturkiy mushtarak g‘oyalar, dardlar, orzu-armonlar bilan yo‘g‘rilgan. Uning ma‘rifiy asarlarida, pandu nasihatlarida umumturkiy ma‘naviyat yaqqol mujassam. Shoir haqida turli geografiyalarda hikoya, roman, drama, ocherk, xotira va rivoyat kabi nasriy adabiy janrlardan tashqari nazm shaklidagi asarlar, jumladan, xalq qo‘shiqlari, lirik va epik she‘rlar ham yaratilgan.

Xorazmning serhosil iqlimida so‘fiylik bilan o‘sib-ulg‘aygan Maxtumquli, shubhasiz turkman xalqi shoirlarining ma‘naviyat tabibi, siyosiy dahosi, omad yulduzidir. U bir qancha lirik she‘rlar, liroepik dostonlar, g‘azallar yozadi. Bizgacha uning 20 ming misraga yaqin she‘rlari yetib kelgan. Ularda xalq hayoti, urf-odatlarini, o‘sha davrdagi ijtimoiy voqealar aks etgan («Bo‘lmasa», «Kelgay», «Naylayin», «Etmas», «Bo‘lar», «Kechdi zamona», «Bilinmas» kabi she‘rlari).

Turkmaniston davlatini Maxtumqulisiz tasavvur qilib bo‘lmaydi; chunki u turkman xalqining ramzidir. Shoir ijodida asosiy o‘rinni egallagan mavzulardan biri ham mustaqillik tushunchasidir. Turkmanlarni bir davlat, bir bayroq ostida, bir dasturxon atrofida yig‘ilishga chaqirgan mutafakkir “Turkmaning” nomli she‘rida birlik haqidagi fikrlarini quyidagicha ifodalaydi:

Turkmanlar bog‘lasa bir bo‘lib belni,
Quritar Qulzumni, daryoyi Nilni,
Taka, yovmut, go‘klang, yazir, alili,
Bir davlatga xizmat etsak beshimiz.

Maxtumquli ijodini oziqlantiruvchi uchta asosiy manba mavjud: Turkman xalq adabiyoti, Sharq mumtoz adabiyoti, yunon va hind falsafasi. Uning yetti yuzga yaqin she‘rlariga nazar tashlasak; shoirning falsafa, sotsiologiya, tibbiyot, matematika, ilohiyot, musiqa, xalq adabiyoti, xalq tabobati va zargarlik kabi ko‘plab fan va san‘at sohalaridan xabardor bo‘lganligi ma‘lum bo‘ladi. She‘rlari tahlil qilinsa, bir qator sohaga tegishli ilmlardan xabardor bo‘lganligi anglashiladi. Shu jihatdan shoirlik sifati unga yetarli ta‘rif emas. U diniy va milliy mavzularni mukammal yoritgan asarlari bilan o‘z chegarasidan chiqib, mutafakkir shoir bo‘lishga muvaffaq bo‘ldi. Darhaqiqat, tavalludining 300 yilligi munosabati bilan YUNESKO tomonidan 2024-yilning “Mahtumquli Firog‘iy yili” deb e‘lon qilinishi ham buning yana bir yorqin ifodasidir. Bu holat Turkmaniston madaniy diplomatiyasining bosh me‘mori Maxtumquli ekanligini ko‘rsatishi bilan ham ahamiyatlidir. Binobarin, shoirdan qolgan asarlar nafaqat turkmanlar, balki butun insoniyat uchun noyob madaniy boylikdir. U Sharq-islom sivilizatsiyasining Marv, Samarqand, Xiva, Buxoro, Andijon kabi qadimiy madaniyat markazlaridan o‘ziga meros qolgan tarixiy bilimlar bilan voyaga yetdi va “Haq yo‘lida yo‘l ko‘rsatuvchisiz sayr qilib bo‘lmaydi” deb Turkistonning ma‘naviy chiroqlari bilan rishtalar o‘rnatgan va qalbida yoqqan hikmat uchqunlari bilan yo‘limizni yorituvchi mash‘alaga aylangan.

Mirzo Kenjabek ta‘biri bilan aytganda: Maxtumquli – turkiy xalqlarning sayroqi tili, sahraning guli, gulning bulbuli, Haqning sodiq, oshiq va orif qulidir.

TURK XALQLAR DIALEKTOLOGİYASI

TÜRKMEN TÜRKÇESİNDE “SÖZ” KAVRAMI

Berdi SARIYEV

Doç., Dr., Ankara Üniversitesi

Çağdaş Türk Lehçeleri ve Edebiyatları Bölümü

E-mail: berdisariyev@gmail.com

ORCID: 0000-0003-4704-2315

Özet: Milletın millet olarak tanınmasında en önemli faktörlerden biri de dildir. Dilin temel yapısını onun sözlük hazinesinin oluşturduğu bir gerçektir. İnsan yaşadığı döneminin çeşitli tarihsel şartlarına göre SÖZE sahip çıkmış, onu toplamış, ondan her türlü sözlükleri hazırlamış, sonuç itibarıyla SÖZÜ millî mirasına dönüştürerek onun korunmasını ve gelişmesini sağlamıştır. SÖZ de kendi doğası gereği insanın birbiriyle iletişim kurabilmesi için önemli olan hizmeti yerine getirmiştir. Dilin sunduğu bu iletişim hizmetinden yararlanarak insan kendi istek arzularını, görüşlerini düşüncelerini beyan ederek kuşaktan kuşağa aktaragelmıştır. Sonuçta yüzyılların tecrübesinden istifade eden insan, SÖZ ile SÖZ de yaşamın bütün alanlarında kendi tecrübelerini aktarmaya çalışan İNSAN ile tek parça hâline gelmiştir.

Anahtar kelimeler: Dil, düşünce, söz, kavram.

THE CONCEPT OF "WORD" IN TURKMEN TURKISH

Abstract: One of the most important factors in the recognition of a nation as a nation is language. It is a fact that the basic structure of the language is formed by its lexical treasure. According to the various historical conditions of the period in which he lived, man protected the WORD, collected it, prepared all kinds of dictionaries from it, and as a result, transformed the WORD into his national heritage and ensured its protection and development. WORD, due to its own nature, has fulfilled the important service for people to communicate with each other. By taking advantage of this communication service provided by language, people have been able to express their wishes, desires, opinions and thoughts and convey them from generation to generation. As a result, man, who has benefited from the experience of centuries, has become a single piece with the WORD and the HUMAN who tries to convey his own experiences in all areas of life.

Key words: Language, thought, word, concept.

КОНЦЕПТ «СЛОВО» В ТУРКМЕНСКОМ ЯЗЫКЕ

Аннотация: Одним из важнейших факторов признания народа как нации является язык. Известно, что основную структуру языка формирует его лексическая сокровищница. В соответствии с различными историческими условиями того периода, в котором он жил, человек оберегал СЛОВО, собирал его, составлял на его основе всевозможные словари, в результате чего превратил СЛОВО в свое национальное достояние и обеспечил его защиту и развитие. СЛОВО, в силу своей природы, выполняло важную функцию общения людей друг с другом. Пользуясь этой коммуникативной услугой, предоставляемой языком, люди смогли выражать свои желания, стремления, мнения и мысли и передавать их из поколения в поколение. В результате человек, воспользовавшийся опытом веков, стал единым целым

со СЛОВОМ и ЧЕЛОВЕКОМ, который пытается передать свой собственный опыт во всех сферах жизни.

Ключевые слова: Язык, мысль, слово, понятие.

Giriş

Türkmen Dilinin İzahlı Sözlüğünde yer alan “**Ayrı-ayrı düşünceleri anlatmak için hizmet edyän gepleyiş birliğı**” [TDS: 1962: 606] (Ayrı ayrı düşünceleri anlatmak için hizmet eden dil birliğı) ifadesinden yola çıkarsak, SÖZ → DÜŞÜNCE DİR / DÜŞÜNCE → ANIN / ZİHNİN ÜRETTİĞİ BİR ÜRÜNDÜR. Sadece insanoğluna mahsus olan bir üründür SÖZ. Mahtumkulu'nun belirttiğı gibi bu ürünü halk, millet kendi SÖZ PAZARINA çıkarılabilecektir. Başka bir deyişle SÖZE, yurt dışına ihracat edilen ürünlerdeki gibi “**Made in ...**” damgası basılmayacaktır. Çünkü SÖZ, esasen ihraç edilmemek üzere üretilmiştir. Nitekim dildeki SÖZLER, yani sözvarlığı her bir halkın millî dil ve düşünce mirasını teşkil eder.

Dil bilimciler şu ana kadar SÖZ VARLIĞINI ana hatlarıyla öğrenmenin çeşitli yollarını araştırmışlar ve araştırmaktadırlar. Onların son yıllardaki bilimsel çalışmalarında insanın anlama yeteneğine, akıl erdirme başarısına daha ağırlık verdikleri görülmektedir. Biz de idrak dil bilimcilerinin görüşlerine katılarak bu makalede İNSAN'DAKİ SÖZÜ ve SÖZ'DEKİ İNSANI araştırmaya çalıştık.

İlmin çeşitli alanlarıyla ilgili yazılmış olan bilimsel çalışmaları SÖZSÜZ olarak ifade etmek mümkün değildir. Benzer şekilde halkın millî düşünce yapısını da (**МЕНТАЛИТЕТ**) SÖZSÜZ ifade etmek imkânsızdır. Çünkü SÖZ, insanı sınıksız saran *üç dünyanın* (iç dünya, dış dünya ve dil dünyası) MİLLÎ SESİDİR.

Türkmen dil biliminde ilk defa Türkmen aile ekolünün bilginlerinin – baba ile oğlun (Devletmehmet Âzâdî ile Mahtumkulu Firâkî) eserlerindeki SÖZ kavramını farklı bir bakış açısıyla incelemeyi ve Türkmen SÖZÜNÜN millî özelliklerini araştırmayı makul gördük.

Bilindiğı gibi, SÖZ her bir halkın, her bir milletin başka şeylerle yerini dolduramayacağı dilsel bir varlıktır. Bununla birlikte SÖZ, halkın hazinesidir, milletin mirasıdır, devletin resmi dilidir, siyasetçinin siyasal görüşüdür, hukukçunun yasasıdır, bilim adamının araştırmasıdır, din adamının duasıdır, şairin şiiridir, yazarın romanıdır, halıcının el / çitme işidir, doktorun muayenesidir, annenin ninnisidir, babanın atasözüdür...

Öncelikle bu hazine (SÖZ) herhangi bir dilin ve onu kullanmış olan milletin var olduğuna şahitlik eder ve yaşadığını ispatlar. Tıpkı aşağıda sunduğumuz örnekteki gibi. Dilinin ve milletinin varlığını, geçmişte yaşamış olduğunu, günümüzde yaşadığını ve gelecekte de yaşayacağını Türkmen şairi Nobatkulu Recepov “Türkmen dili” başlıklı şiirinde şöyle dile getirir:

“Eger diri bolsa Türkmeniň dili,

Gelecegem diri, Geçmişem diri” (Recebov, 1998:21). **Türkçe anlamı:** “Eğer Türkmen'in dili şu an diri ise, zaten Geçmiş diir olmuştur, sahip çıkılarak korunursa, hiç kuşkusuz Geleceği de diri olacaktır.”

Bu satırdaki Türkmenlerin “DİRİ GEÇMİŞİNİN” canlı olduğunu ispatlamak için bizim yine SÖZDEN istifade etmemiz gerekir. Çünkü içinde bulunduğumuz mekânın SÖZSÜZ olması imkânsızdır, bir başka deyişle biz SÖZÜN içinde yaşıyoruz:

SÖZ→DÜŞÜNCE DİR. SÖZ →MADDE DİR. SÖZ → İNANÇTIR. SÖZ → DEVLETTİR. SÖZ → SİYASETTİR. SÖZ → KÜLTÜRDÜR. SÖZ→ SANATTIR. SÖZ → EDEBİYATTIR. SÖZ → DİLDİR. SÖZ→SÖZLÜKTÜR. ... → ... Tekrarlanmış gibi görünebilen fakat asla tekrarlanmayan bu durumu sonuç itibarıyla aşağıdaki gibi ikili lengüistik

SÖZLEŞMEYE bağlayabiliriz:

I. DÜNYA → SÖZDÜR / SÖZ → DÜNYADIR / II. SÖZ → İNSANDIR / İNSAN → SÖZDÜR.

Böylece bu lengüistik SÖZLEŞMEMİZDEN yola çıkarak ağırlık verdiğimiz konu İNSANDAKİ SÖZÜ ve SÖZDEKİ İNSANI öğrenmektir. Türkolojinin tarihel ve kültürel eserlerine baktığımız zaman günümüzde idrak dil bilimi yaklaşımları açısından başka türlü yorumlanabilir. Mesela, 11. yüzyılda yazılmış olan “Kutadgu Bilig” adlı eser, idrak dil bilimi açısından değerlendirildiğinde Türklerin bin yıl önceki düşünme tarzını göstermesi bakımından önemli bir kaynaktır. Türk idrak dil biliminin canlı tarihi olan bu eserde “SÖZ” kavramıyla ilgili çok sayıda görüşlerin ileri sürüldüğünü görebiliriz.

SÖZ kültürü hakkındaki görüşün genel Türk geleneğine göre de TENGRİ / TANRI/ BİRİBAR / YARATAN / HUDAY / HÜDA / HAK / ALLAH... kavramlarına dayandığını görebiliriz. Türkmen bilgisi Devletmehmet Azadi'nin aşağıdaki satırları buna örnek olarak gösterilebilir:

“Hak yaratmıştır tili ihsan için, Söyle demiş: “Zikri-Hak” Subhan için.

Til ile mağlum olur, küfr-ü iman, Til ile mağlum olur yakşı-yaman.

Hem sevap hem günah işler tamam, Til iledir, dinle sen, ey has-u aam.

Gönlün içre evvelinde fikir eyle, İyi kavra, yakşı-yamanı söyle.

Ger söz kötü ise, sen hemen yum dudak! Yakşı ise, söyle daha da yakşırak.” (VA, 82-83).

Bu bağlamda Rus dilinde “Артефактные метафоры” başlıklı kategoride yer alan “Слово – это игла” (SÖZ İĞNEDİR) örneği, Türkmen bilgini Mahtumkulu'nun aşağıdaki satırlarıyla yan yana getirebiliriz:

“Alma yaman sözi hergiz yadına,

Tiken bolup dürtüp geçer donundan” (S22).

Burada karşılaştırılan nesnelere (“iğne” ve tiken / diken) aynı hedef için kullanılmış, hedefe ulaşmaları için de “batması” / “batıp geçmesi” gerekmektedir. Böylece, Rus dilindeki “Слово – это игла” metaforu ile Türkmen dilindeki “SÖZ → TİKENDİR” (“SÖZ → DİKENDİR”) metaforunun anlam açısından eşdeğer olduğu bir gerçektir. Ayrıca her iki örnekte de SÖZ → MADDEDİR. Dikişte kullanılan iğnenin de, bitki olarak bilinen dikenin de sivri ucu bulunur. Yalan veya kötü karakteri olan SÖZ söylendiği zaman bunların sivri ucu gönül gömleğinden geçerek kalbi yaralayabilir.

Türkmen şairinin “Mahtumkulu, söyle her ne bildiğini, Kendine eksik bil söylemeden öldüğünü, Tıraşlayarak süsle, gönlüne geldiğini, Senden sonraki kuşaklara armagan olur!” (Z6) satırlarında GÖNÜLE GELENİ tıraşlamaktan söz açtığı görülmektedir. Babası Devletmehmet Azadi'nin de gönülleri fethettiği vaazlarının ilk çıkış noktası HOŞ SÖZDEN başlar. Onun “Tanrı dostum dedi, dostluk eyle sen, Hoş söz ile halk era vaaz eyle sen!”; “Hoş söz ile eyle sen yakşı kılık”; “Gerçi hoş söz demek o ucuz turur, Cümle halka kuşkusuz ihsan turur”; “Vermek ile halk era bu hoş sözü, Hiç tükenmez hem melul olmaz özü”; “Âlem içre yakşılık düpdüz budur, Hoş kılık, hoş söz bunlar uludur” satırlarında HOŞ SÖZ ile HOŞ KARAKTERİN bir sırada konulmasının merkezinde Türkmen halkının millî düşünce yapısının temel taşı yatmaktadır.

Türkmen milli bilgini Mahtumkulu'nun “SÖZ PAZARI” deyimine onun “Baka-baka gideceksin” başlıklı şiirinin son dördünlüğünde rastlıyoruz: “Mahtumkulu, düşdün aşkın güzerine, Kim var konuşulacak gidip nazarına, Hiç revaç bulmadın sözün pazarına, Müşterisiz, döke-döke gideceksin” (B6). Öncelikle şunu belirtelim, pazar olacaksa, herhangi bir malın veya eşyanın olması gerektiği kendiliğinden anlaşılmalıdır. O zaman SÖZ mal mı? Bu soruyun yanıtını tekrar

şairin kendi satırlarından araştıralım. İşte, onun yanıtı: “*Uzak ömür, yol ağırdır, Han çalışırsa, bel ağırtır, Yakşı söze müşteridir, İyi gelir fakir, sultana.*” (B51). Bunların sonucu şunlardır:

“**SÖZ → MADDEDİR / MADDE → ÜRÜNDÜR / MALDIR. GÖNÜL → PAZARDIR. MÜŞTERİ → İNSANDIR**”.

18. yüzyıldaki Türkmen aile ekolü bilginleri sayılan baba ile oğlun (Azadi ile Mahtumkulu'nun) eserlerinde karşılaştığımız Türkmen sözlerinin nitelikleri nelerdir? Bunları sözün karakterisitik özelliklerini ortaya çıkaran sıfatlarıyla açıklamaya çalışalım.

1. **YAGŞI SÖZ** (Türkiye Türkçesi: *İyi Söz* // Rusçası: *Хорошее слово*); 2. **HOŞ SÖZ** (Hoş Söz / *Доброе слово*); 3. **ŞİRİN SÖZ** (Şirin Söz / *Приятное слово*); 4. **LEZZETLİ SÖZ / SÖZ LEZZETİ** (Tatlı Söz / *Сладостное слово*); 5. **BAL YALI SÖZ** (Bal Gibi Söz / *Сладкое слово как мёд*); 6. **SÜYCİ SÖZ** (Tatlı Söz / *Ласковое слово*); 7. **DOGRI SÖZ** (Doğru Söz / *Правдивое слово*); 8. **HAK SÖZ** (Hak Söz / *Справедливое слово*); 9. **AKIL SÖZ** (Öğüt Verici Söz / *Умное слово*); 10. **MAGNI SÖZ** (Anlamli Söz / *Значимое слово*); 11. **TAÑRI SÖZİ** (Tanrı Sözü / *Божественное слово*); 12. **KELAM SÖZİ** (Kelam Sözü / *Слово Корана*); 13. **PYGAMBER SÖZİ** (Peygamber Sözü / *Слово пророка*); 14. **AYAT SÖZİ** (Ayet Sözü / *Слово стиха из Корана*); 15. **HİKMET SÖZİ** (Özli Söz / *Мудростное слово*); 16. **MÄHRİBAN SÖZ** (Mihriban Söz / *Добродушное слово*); 17. **ÄHLI-NASIH SÖZİ** (Ehli-Hasıh Sözü / *Слова, которыми сказаны с наставниками*); 18. **ALIMLAR SÖZİ** (Âlimler Sözü / *Слова, которыми сказаны с учеными*); 19. **DANALAR SÖZİ** (Bilginler Sözü / *Слова, которыми сказаны с мудрыми*); 20. **YAGŞILAR SÖZİ** (İyi Kişilerin Sözü / *Слова, которыми сказаны с добрыми*); 21. **MERDİÑ SÖZİ** (Merdin Sözü / *Слова, которыми сказаны с храбрыми*); 22. **İL SÖZİ** (El Sözü / *Слова, которыми сказаны с народами*); 23. **AŞIK SÖZİ** (Âşık Sözü); 24. **YAMAN SÖZ** (Kötü Söz); 25. **YALAN / YALGAN SÖZ** (Yalan Söz); 26. **HARAM SÖZ** (Haram Söz); 27. **KÜFÜR SÖZ** (Küfür Söz); 28. **GIBAT SÖZ** (Dedikodu); 29. **ACI SÖZ** (Acı Söz); 30. **ZARIN SÖZ** (); 31. **GATI SÖZ** (Sert Söz); 32. **ZÄHER SÖZİ** (Zehir Sözü); 33. **MANISIZ SÖZ** (Anlamsız Söz); 34. **KEMAKILLIK SÖZİ** (Aptalca Söz); 35. **BİDEP SÖZ** (Kaba Söz); 36. **ŞEYTAN SÖZİ** (Şeytan Sözü); 37. **HATIN SÖZİ** (Kadın Sözü); 38. **BİMAGNI SÖZİ** (Aptal insanın sözü); 39. **NÄKES SÖZİ** (Kötü insanın sözü)...

Dilde biliminde herhangi bir durum değerlendirildiği zaman belirli bir kurallardan yola çıkıldığını Rus ve Çin dillerinde “dil-söyleyiş-söz” kavramlarını inceleyen Van Shi'nin çalışmasında da görebilmekteyiz: “**положительные эпитеты**” (*olumlu sıfatlandırma özelliğine göre*), “**отрицательные эпитеты**” (*olumsuz sıfatlandırma özelliğine göre*) [Ван Ци, 2010:15]. Bundan yola çıkarak biz de SÖZ kavramına ait olan karakteristik özelliği aşağıdaki şemaya göre değerlendirmeyi isabetli bulduk:

18. yüzyılda karşılaştığımız Türkmen sözlerinin olumlu (+) karakteristik özelliklerini taşıyan sözcük listesinden bazı örnekler şunlardır:

1. **YAGŞI SÖZ** (Türkiye Türkçesi: *İyi Söz* // Rusçası: *Хорошее слово*):

“*Yagşy söze gulak salgyl...*” (A1); “*Gaharsyz, yagşy söz gindir cahandan...*” (B47); “*Yagşy sözler cay eyleyir til içre, Närse galsa, dura bilmez sil içre*” (G59); “*Bildiginçe, mıdam yagşy sözlegin, Yagşy söz tapmasan, otur sem bolup.*” (C12); “*Halk era ihsan erer, bil yagşy söz...*” (VA 128).

Örneklerden de anlaşılacağı gibi, “yagşy sözden başlayan” Türkmen konuşma kültüründe “yagşy söze gulak salmak” (iyi sözü dinlemek) temel unsurlardan biridir. Bu nedenle, “bildiginçe, başardığınça, mıdama yagşy sözlemek” (bildiğin kadarıyla, yapabildiğinince daima iyi sözleri söylemek) talep edilmektedir, “yagşy söz tapmadık yagdayında, sem bolup oturmak” (iyi sözleri bulmadığın durumda en iyisi konuşmamak), susmak, söz söylememek tavsiye edilmektedir.

Türkmen atasözlerinde sözlerin netiliklerine ait örnekler yer verilmesi de dikkat çekmektedir: “*Yagşy söz yılanı hininden çıkarar...*” (İyi söz yılanı ininden çıkarır); “*Yagşy niyet – yarım döwlet.*” (İyi niyet etmek devletli olmanın yarısıdır). Burada Türkmen aile ekolünün bilginlerinden baba ile oğlun birçok satırlarlarını Türkmen atasözlerinden ayırt etmenin çok zor olduğunu belirtmek gerekir.

Devletmehmet Azadi’nin ŞİRİN SÖZ’lü satırlarıyla “zalım yılanı” kendi ininden çıkarması bizim yukarıda belirttiğimizi doğrular niteliktedir: “*Bes şirin söz birle ol zalım yılan, Meyl edip, çıkgay hininden, bigüman...*” (VA 129).

Sözlerin “yagşy” karakterini “gövün” (gönül) ile sınıksı bir şekilde bağlayarak açıklayan Türkmenlerin millî düşünce yapısında YAGŞI SÖZ kavramına önemli bir yer ayırdıklarına yukardaki örnekler şahitlik etmektedir. “Sözlä bilseñ, ýagşy sözle, Halk yamanıñ bizarıdır.” (R2) (Söyleyebildiğin kadarıyla iyi sözler söyleme çalış, çünkü halk kötü sözden bıkmış durumdadır) bu satırlar Türkmenlerde YAGŞI SÖZ kavramının halka özgü olan genel bir niteliği taşıdığını da açıklamaktadır. Türkmenlerin söze verdiği değere göre, YAGŞI SÖZ kavramının yayılma alanı da gönülleri oldukça genişletmektedir: “Gaharsyz yagşy söz giñdir cahandan”. (Kahırsız iyi söz cihandan da geniştir).

2. **HOŞ SÖZ** (Hoş Söz / *Доброе слово*):

“*Hoş sözlegil, bir mısapır duş gelse...*” (A9); “*Cahan içre musulmana, Hoş sözler yagşy sanaver!*” (E7); “*Bar ula gardaşlarına özünü, Her biriden ayama hoş sözüni*” (WA111); “*Tanrı dostum diydi, dostluk eylegil, Hoş söz ile halk era vagz eylegil!*” (WA129); “*Ey biradar, hak söz ermiş yagşylyk, Hoş söz ile eylegil yagşy gılık*” (WA129); “*Gerçi hoş söz diymek ol arzan turur, Cümle halka şübhesiz ihsan turur*” (WA129); “*Bermek ile halk era bu hoş sözi, Hiç tükenmez hem melul bolmaz özi*” (WA129); “*Älem içre yahşylyk düp-düz budur, Hoş gılık, hoş söz alardan uludur*” (WA129).

Sözün karakteristik özelliklerinden biri de gönlünce hoş olmanın, memnun kalmanın niteliğini taşımasıdır. Bu nitelik, KÖNİLİ / GÖVNİ (GÖNLÜ) harekete geçirici güçtür. Hoş sözleri söylemek, özellikle “babasından büyük saydığı” (Mıhman atandan uludur) misafiri hoş sözlerle karşılamak Türkmen konuşma kültürünün eski geleneklerindedir. Türkmenlere göre hoş sözler söylendiğinde insan ayırt edilmemelidir. Hoş söz, insan gönlünden çıkan büyük saygınlığın sesidir.

3. **ŞİRİN SÖZ** (Şirin Söz / *Приятное слово*)

“*Yetimi göreñde, güler yüz bergil, Goldan gelse, oña tagam-duz bergil, Bir gamly göreñde, şirin söz bergil...*” (D10); “*Bes şirin söz halka ihsandır besi, Sözle yumşak, bolsañ adam yahşysı.*” (WA128); “*Bes şirin söz, birle ol zalım yılan, Meyl edip, çıkgay hininden, bigüman.*” (WA129);

“Bes şirin söz, zalımı dinge gatar, Nähyiden gaçıp, huda emrini tutar.” (WA129); “Bes şirin söz hem görelde cümleye, Hüyri-büzrük, älem-u has dinleye.” (WA129); “Okagıl ayat budur, görsün gözün, Vagz ederde bes şirin bolsun sözün.” (WA129).

Yaptığımız araştırma sonucu 18. yüzyılda yaşamış olan Türkmenlerin, ŞİRİN SÖZÜ özellikle sıkıntısı olan insanlar için kullandıklarını göstermektedir. Bu durum söz konusu dönemdeki sıkıntıları az da olsa gidermekte ŞİRİN SÖZÜN rolünün büyük olduğunu göstermektedir. Sözlükte bu sözün niteliği “2. göç. m. gövne yakımlı, hoş labızlı, süyci” [TDS, 1962:835] (2.mec. gönle yararlı, hoş avazlı, tatlı) olarak açıklanır. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu açıklamada da yine “gövne yakımlı” deyimini dikkatimizi çekmektedir. Bu durum ise SÖZ ile GÖNLÜN kendi arasındaki ilişkisine şahitlik eder. Türkmen aile ekolü bilginleri baba ile oğlun eserlerinden aldığımız örnekler göre, şöyle bir sonuca ulaşmak mümkündür: kimsesiz, yetim, öksüz, sıkıntı içinde olan insanlar ŞİRİN SÖZE muhtaçtır; ŞİRİN SÖZ, halk için de bir iyiliktir; halkın inancında da ŞİRİN SÖZE geniş yer verilmiştir; ŞİRİN SÖZ, zalimi de tövbeye çağırmanın anahtar kavramıdır.

4. **LEZZETLİ SÖZ / SÖZ LEZZETİ** (Tatlı Söz / Сладостное слово):

“Sohbet içre söz lezzetin bilmeyen...” (D11);

“Magtımğulı magnı saçar, Her söz lezzetin içer.” (K3).

Söz, tatlılığın niteliğidir. Sözün tadı onun anlattığı anlamıyla ortaya çıkar. Bu satırlardan şu sonuca ulaşılabilir: **Anlam** → **insandır. Sohbet** → **sofradır. Söz** → **lezzettir. İçmek** → **kavramaktır**. Sonuç itibarıyla sözün anlamını kavrayamayan insan sohbetten tat alamaz.

5. **BAL YALI SÖZ** (Bal Gibi Söz / Сладкое слово как мёд):

“Gözel bardır, uzun boylu, alkımı, Garankı gicede düşer yalkımı, Sözlegen sözleri misli bal kimi, Yanagından buse alasin gelir.” (D38).

18. yüzyılda söz karakterinin bu tür niteliğine nadiren rastlamamızın nedeni belki de dönemin sıkıntılarında kaynaklanmış olabilir. Neden her ne olursa olsun bu örnek, sözün olumlu karakteristik özelliklerini yansıtır. “Bal” sözcüğü söz tadı olarak genelde benzetme yoluyla yapılmaktadır: *bal gibi*, çok tatlı anlamında. Sözün bu karakterindeki olumluluğun temeli söz ile balın birbirine olan ilişkisine dayalı olarak atılmıştır.

6. **SÜYCİ SÖZ** (Tatlı Söz / Ласковое слово):

“Döküldi dahandan hak beren dişi, Yokdur hoşum süyci sözli til bile.” (Y49).

Sözlükte bu söz, “4. göç. m. gövne yarayan, lezzet beryän, yakımlı, mılayım” (gönle yararlı, tat veren, hoş, güzel) [TDS, 1962:615] olarak açıklanmaktadır. Görüldüğü gibi, açıklamada yine gönül sözü ön sırada yer alır ve söz konusu tadı üreten merkezden aynı merkeze olan iletişim dil kanalıyla sağlanır.

7. **DOGRI SÖZ** (Doğru Söz / Правдивое слово)

“Kethuda bolanlar dogrı sözlemez, Para alar, lâkin haknı gözlemez.” (A7); “Mert oguldır, ilge yayar desterhan, Dogrı söz üstünde berer şirin can, Ömrünü ötgerip diymesdir yalan, Cäht eylep, yalan söz aydıci bolma.” (G28); “Magtımğulı, dogrı söze ten bergil, Sevap mundan ötmez, tapsañ, nan bergil, Könlüň tapan dost yolunda can bergil, İşin nedir seni diymes yar bile!” (K2).

Yaptığımız bilimsel gözlemlerimizin sonucu 18. yüzyılda yaşamış olan Türkmenlerin özellikle doğru sözlülüğe, gerçekçi olmaya önem verdikleri görülmektedir. Buna yukarıdaki örnekler de şahitlik etmektedir. Sözün bu karakteristik özelliği sözlükte şöyle açıklanır: “yalan-yanlış olmayan, gerçeği ifade eden, hakikat” [TDS, 1962:261]. Türkmen Türkçesinde “dogruçıl” sıfatlandırması da sözün bu karakterini içermekte olduğunu gösterir: “Yalan sözlemeyän, dogrı gepleyän, hakikatnı tarapdarı, hakikatçı” [TDS, 1962:261] (yalan konuşmayan, gerçeği söyleyen,

hakikatın taraftarı, hakikatçı).

8. **HAK SÖZ** (Hak Söz / *Справедливое слово*)

“Hak sözüme diyer mollalar galat, Yalan sözge yapar boldular halat, Kasam edip, eritdiler, gör, polat, Çoh garaşdım, acap eyyam gelmedi.” (A8); “Magtimgulı, sözüm hakdır, Hak söze ten beren yokdur.” (D13).

18. yüzyılda hak sözleriyle halk arasında meşhur olan Mahtumkulu, yaşadığı dönemde “hak söze” önem vermeyen bazı din adamlarını eleştirmekten de geri durmamıştır. Bu durum ise Türkmenleri hakikate, gerçek sözlü olmaya davet etmiş olan ve her zaman “Mahtumkulu, sözüm haktır” diye haykıran millî şairin *hak söz* için daimi mücadele ettiğinin bir göstergesidir. Sözün karakteristik özelliği sözlükte şöyle açıklanır: “çın, doğru, hakikat, mamla; tüys, hakıki; ıgtıyar, hukuk; hakıkata layık gelyen, adalatlı, yerlikli, doğru; *dini. ser. huday.*” [TDS, 1962:696].

9. **AKIL SÖZ** (Öğüt Verici Söz / *Умное слово*)

“Akıl söze güler nadan, Söz manısın bilmeginçe.” (S21); “Arıf akıl sözün sözlär, Namart-pisat daşın gözlär, Çöle çıkıp maya bozlar, Torum göze ilmeginçe.” (S21).

Sözün bu tür sıfatlandırılmasına ilişkin açıklamaya sözlüklerde rastlamıyoruz. Mahtumkulu’nun “akıl sözü” deyimindeki anlam incelendiğinde bilginlik, ferasetli konuşma ve tavsiyede bulunma gibi özelliklerin ağır bastığı söylenilebilir.

10. **MAGNI SÖZ** (Anlamlı Söz / *Значимое слово*)

Sözlükte bununla ilgili şöyle açıklama verilmektedir: “*MANILI*, 1. *Manısı bar bolan, mazmunı bar bolan, neticeli*. 2. *Övüt-nesihatlı, çuñ täsir edici, göreldele*.” (MANALI, 1.Anlamı olan, kavramı olan, manidar. 2. Öğüt, tavsiye verici, derin etkisi olan, örnek) [TDS, 1962:428].

“Magtimgulı, dövrän soñudur âdem, Lahat atlı öye goyar sen gadam, Magnı söz aňlamaz biakıl adam, Danaların aydan sözüne degmez.” (S6);

Mahtumkulu’nun şiirlerinde karşılaştığımız sözcüklerin (olumlu +) karakterlerinden bir türü de şahıslar ve kutsal düşünceler ile ilgili sıfatlandırılmaya ait olan örneklerlerdir.

Dini inançlar ile ilgili sözcükler (**TANRI SÖZİ, KELAM SÖZİ, PEYGAMBER SÖZİ, AYAT SÖZİ, HİKMET SÖZİ...**) ve İslam diniyle ilgili diğer kavramlar, iki cihanda mutluluk rehberi kutsal Kuran’ın, Allah’ın, Peygamberin, hadisın, ayetin sözcükleridir.

Mahtumkulu’nun buna ait olan örnekleri şunlardır: “*Hadısdan, ravidan bir söz diyeyin, Hayhat günden, zulmat günden, aman hey! Tañrı gullarına äşgär edeyin, Hayhat günden, zulmat günden, aman hey!*” (A17); “*Renci azım, rahatı köp, şeyle bil, Sözleri hadısdır, ayatı delil, Beni İshak ibni İbrayım Halil, Yalavunç uruğı zatlı, yaranlar!*” (A34); “*Bendäge etme hıyanat, Barça gul tañrıga rayat. Bu sözde bar hadıs, ayat, Pähim eyle ölmesden burun!*” (D3); “*Çekdigimdir gaygı-hasret, Bu ne hadıs, bu ne ummat! Türküstanda Hoca Ahmet, Onuñ adı yitip barmış.*” (Ö6)

Bunun gibi sözcük türleri bilinen şahıslarda da görmek mümkündür. Biz bunlardan bazılarının sadece isimlerini vermekle yetiniyoruz: **ALIMLAR SÖZÜ**: *Alımlar sözün diñle, nesihatın al-göter*(K10); **DANALAR SÖZÜ**: *Danaların aydan sözüne degmez.*”(S6); **YAGŞILAR SÖZÜ**: (*Yagşılarnıñ sözün cana noş eyle*”(Ç9); **İL SÖZÜ**: “*İl sözüne inanmadım.*” (B26); **ÂŞIK SÖZÜ**: “*Deçcaldan öñ diñläñ, aşıkñıñ sözün,* (B35) vs.

Türkmence sözcüklerin (olumsuz -) karakterleriyle ilgili bazı örnekler şunlardır: **YAMAN SÖZ**: *Häzir biziñ zamanda, Yaman sözler zıbanda,* (G15); **YALAN / YALGAN SÖZ**: *Cäht eyläp, yalan söz aydıçı bolma.*” (G28); **GALAT SÖZ**: “*Hak sözüme diyer mollalar galat, Yalan sözge yapar boldular halat,* (A8); **HARAM SÖZ**: “*Tiliñni çekmeseñ haram sözüñden, Belli, bibat bolar diniñ, gıbatkeş!*” (G64); **KÜFÜR SÖZ**: “*Magtimgulı, ası guluñ, Küfür sözden sakla tiliñ, Kıyamatda doğru yoluñ, Sırat köpri bolacaktır.*” (A10); **GIBAT SÖZ**: “*Aytmaver gıbat söz, etme*

zinanı, Dovzahiň oduna duş eder seni!” (P7); **ACI SÖZ**: “Asla adamzada acı söz urmaň, (D10); vs.

Türkmen dili sözlüğünde “yalançı” sözcüğü şöyle açıklanır: “YALANÇI I, yalan sözleyen adam, ili aldap yören adam, iki dilli, aldavçı” [TDS, 1962:842]; “YALANÇI II, *gepl.d.* şu dünyä, dünyä.” [TDS, 1962:842]. Melek Erdem’e göre: “Daha önce verilen örneklerde de (*Muhammet: - Bav, bu yalançınıň bizden algısı bar yalı-hov!-diyip, asmana göz gezdirdi.*) geçen ve Türkmenler arasında kullanımı oldukça uzlaşmış bir metafor olan YALANCI metaforunda da aslında DÜNYA YALANCIDIR → DÜNYA İNSANDIR metaforları görülür.” [Erdem, 2003:143]. DÜNYA YALANCIDIR → DÜNYA İNSANDIR metafor örneğini Mahtumkulu daha da açık şekilde açıklamaktadır:

“*Magtimguli aydar, işiň talandyr, Bu nobat çohlardan geçip gelendir, Igtıbarıň yokdur, sözüň yalandır, Dost goymadıň, yegsan etdiň yer bile.*” (A22). Söz konusu şiiri şöyle yorumlayabiliriz: konusu baştan sona kadar dünya hakkındadır, üstelik şair burada dünya ile baş başdır. Konuşan şairdir, dinleyen ise dünyadır, demek DÜNYA İNSANDIR. Konuşan, dinleyene (şair, dünyaya) şöyle der: “senin işin talandır”, “sende güven yoktur”, “senin konuştuğların da yalandır”, “sen arkadaş bırakmadın”, “onları yer ile bir ettin”. Böylece, ortaya çıkan sonuç şudur: DÜNYA YALANCI İNSANDIR.

18. yüzyılda Mahtumkulu Türkmen konuşma kültürü kurallarına dikkatini çeker ve insanlara konuşmalarında acı sözü kullanmamayı tavsiye eder: “*Asla adamzada acı söz urmaň, Pakıramişgine delalat yağşı. Bahıla ugramaň, güler yüz bermäň, Möhüm bitirmäge kipayat yağşı.*” (D10); “*Yağşı niyet – senden dileğim köpdür, Acı sözler dilden çıkan bir okdur, Doganıň dogana bahası yokdur, Aganı inige mätäç eyleme!*” (M11).

Şairin **ACI SÖZLER DİLDEN ÇIKAN BİR OKTUR** satırını incelediğimiz zaman aşağıdaki metaforları elde etmek mümkündür:

SÖZ → MADDEDİR. SÖZ → OKTUR.

DİL → MADDEDİR. DİL → YAYDIR.

Demek, **ACI SÖZ → YAYDAN ÇIKAN BİR OKTUR.**

SÖZCÜKLER VE NİCELİK AÇIDAN ÖZELLİĞİ. Öncelikle, SÖZ → SAYAÇTIR. Sözün ölçü özelliği, başka bir deyişle sözlerin ölçü birimi olarak sıfatlandırılması Türkmenlerin milli düşünce yapısının temel özelliklerinden biridir.

1) **SÖZ** azlık-çokluk / miktar ölçüsü olarak:

“*Bir söz bilen köyen bagrım yandırdıň, (B28); Bir söz diyseň, yağşı äre besidir, (G13); Az bilip, köp sözleyip, gam çeşmesini işme, (E5); Bir bende men, köp sözleyip bilmen az (K13); Az iygil, az yatgıl, sözüň az etgil, Ne bar manısız söz uzamak bilen.*” (G26).

Örneklerden de anlaşılacağı gibi, Türkmenlerin konuşma kültüründe çok sözden kaçınılmaktadır. 18. yüzyılda “Az bolsun, uz bolsun” (Az olsun öz olsun) düşünceye hizmet eden Türkmenlerde insanın değeri onun konuştuğu az sözle ölçülmüştür.

2) **SÖZ** ağırlık-hafiflik / agram ölçüsü olarak:

“*Diyrler: “Yaman töhmet ağır asmandan...” (B47).*”

3) **SÖZ** geniş-darlık alanına göre / hacim ölçüsü olarak:

“*Gaharsız, yağşı söz giňdir cahandan,*” (B47).

4) **SÖZ** değer / fiyat / paha ölçüsü olarak:

“*Magtimguli, sözüüm gısğa, şerhi köp, Bilmeze hiç, bilen kişä nırhı köp, Yeriň yerden, äriň ärden parhı köp, Müşgül budur – sözleşende deň bolar.*” (G13); “*Soran bolsa, sınam içre suzlar bar, Yüz tümenenden yegdir, niçe sözler bar,*” (D45); *Yüz tümenlik sözüň şaya almazlar, Her kişiniň*

ıgtıbarı bolmasa.” (G35).

5) SÖZ uzunluk-kısalık, anlamlılık-anlamsızlık ölçüsü olarak:

“Magtımğulı, sözüm gısga, şerhi köp...” (G13); “Az iygil, az yatgıl, sözüñ az etgil, Ne bar manısız söz uzamak bilen.” (G26); “Aslına yetişgil yalanda-çında, Söz gısgadır, magnı köpdür içinde,” (O4).

Bunun yanı sıra SÖZ kavramıyla ilgili çok sayıda çeşitli metaforlarla karşılaşmaktayız. Bunlardan bazı örnekler:

Doğal özellikleri olan metaforlar: “Ganumatdır gardaş yüzi, Dovadır gadamı-tozi, Bir eblehiñ aydan sözi, Barabardır nar biläni” (Y40). Sonuçta, SÖZ → NARDIR / ODDUR / ATEŞTİR.

Hayvanat dünyasıyla ilgili ve zoolojik özellikleri taşıyan metaforlar: “Yaman hiç nesihat tutmaz, Yagşy söze gulak güytmez, Hiç bir sözüñ örä gitmez, Näkes suhanşor biläni.” (Y40). “Örüye gitmek” (otlak anlamında) deyimini hayvanlarla ilgili olduğuna göre, burada SÖZ → HAYVANDIR metaforu ortaya çıkmıştır. “Bir yaman söz cana yılan dişidir, Soksa, zähri asan çıkmaz iniñden. (S22). Bu örnekte ise göz önünde tutulan kaynak YILANDIR, esas amaç ise SÖZDÜR. Sonuçta, SÖZ → YILANDIR metaforu elde edilir.

Bitkisel özellikleri olan metaforlar: “Alma yaman sözi hergiz yadıña, Tiken bolup dürtüp geçer donuñdan.”(S22). Böylece sözcüğün botanik ilişkisi sağlanmış ve sonuçta örneğe genel bakıldığında SÖZ → ÖSÜMLİKDİR (SÖZ → BİTKİDİR) metaforu elde edilir.

Madde / araç gereç nitelikleri olan metaforlar: “Magtımğulı sözi dürdür bilene, Başda huşuñ bolsa, söze gulak sal” (B41); SÖZ → İNCİDİR / ALTINDIR; “Kanıg bolup, ızzatda özüñni, Tama kılıp, sarartmagyn yüzüñni, Her namarda hayıp eyleme sözüñni, Sözüñniñ binasın yıkañça bolmaz!” (Y5); “Dostuñ ihlas bilen, merhemet etmez, Märeke de aydan sözüñ cay tutmaz” (Y21). SÖZ → BİNADIR / EVDİR. vs.

SÖZÜN hukuki boyutunun da olduğunu belirtmeliyiz. Bu konuda Mahtumkulu şöyle der: “Dava kenarında yalan sözleseñ, Gümansız yanar sen, tüssesi bolmaz. (Ü2)”. Demek ki, sözün gerçek hukuki boyutu duruşmalarda yalan söylememek ile ölçülmelidir.

BİTİRİRKEN... Söz hakkında daha yarısı bile bitmemiş olan makalemizi şu cümle ile bitirmeyi isabetli gördük. Bir başka deyişle SÖZ ile uğraşmayı, SÖZÜ ana hatlarıyla incelemeyi ve başladığımızı bitirebilmeyi **TÜRKMENLERİN BÜYÜK SÖZ USTASI MAHTUMKULU ATAMIZDAN ÖĞRENMEİYİZ.**

Çünkü TÜRKMENİN KONUŞAN DİLİ, Mahtumkulu şöyle diyor: *Magtımğulı aydar, dünyanıñ işi, Sözüñ magnısına yetmez her kişi, (A9)*; (Mahtumkulu söyler dünyanın işi, Sözüñ anlamına yetmez her kişi). SÖZÜN ANLAMINI KAVRAMAK BAŞLI BAŞINA BİR YETENEĞİ GEREKTİRİR.

Çünkü TÜRKMENİN KONUŞAN DİLİ, yani Mahtumkulu şöyle der: “*Dür bolsun dayıma sözlegen sözüñ, Alımlara uysañ, açılar gözüñ!*”(B46); (İnci olsun daima söylediğin sözün, Âlimlere uysan açılır gözün) KONUŞURKEN HER ZAMAN İNCİ GİBİ SÖZCÜKLERİ SEÇMELİYİZ.

GÖZÜN AÇILMASI, UFKUN GENİŞLEMESİ İÇİN DE MAHTUMKULU’NUN İŞARET ETTİĞİ İLİM VE HAKİKAT YOLUNDA İLERLEMELİYİZ.

Iqtiboslar/Чоски/References/Kaynaklar

1-AKSAN D. (1987). Türkçenin Gücü. Ankara.

- 2-БИТОКОВА С.Х. (2009) Парадигмальность метафоры как когнитивного механизма (на материале кабардинского, русского и английского языков). Нальчик.
- 3-БОБРЫШЕВА Л.К. Ф. (2009) Фразеологизмы как национально-культурная экзистенциальная картина мира (на материале русского и адигейского языка). Майкоп.
- 4-ВАН ЦИ. (2009) Русский концепт Слово-Логос в сопоставлении с китайскими аналогами дао и вэнь II Русский язык за рубежом. 2009, № 5. С. 6975. (в соавторстве с В И Аннушкиным)
- 5-ВАН ЦИ. (2009) Концепты язык-речь - слово в древнерусской словесности // Коммуникативистика и межкультурная коммуникация. Сборник материалов У-й Международной конференции по коммуникативистике. Пятигорск. 2009. С. 43-47.
- 6-DEVELİOĞLU F, (2000) Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Sözlük. Aydın Kitabevi. Ankara.
- 7-ERDEM M, (2003) Türkmen Türkçesinde Metaforlar. Ankara: KÖKSAV.
- 8-ГЮНЕШ Б.(2008) Фразеологизмы с глагольным компонентом со значением "человек, его качества и поведение" : с позиции носителя турецкого языка. Москва.
- 9-ХАМЗАЕВ М. ве бейлекилер. (1962) Түркмен дилиниң сөзлүги. ТССР Ылымлар Академиясы. Ашгабат.
- 10-КОНДРАТЬЕВА О.Н. (2008) Концепт «слово» как квинтэссенция «наивной лингвистики». ОБЫДЕННОЕ МЕТАЯЗЫКОВОЕ СОЗНАНИЕ И НАИВНАЯ ЛИНГВИСТИКА Межвузовский сборник научных статей Кемерово – Барнаул.(с. 83-87)
- 11-КӨСӘЕВ М, АХУНДОВ Б (1962) Дөвлетмәммет Азады. Вагзы-азат. ТССР Ылымлар Академиясы. Ашгабат.
- 12-ЛАКОФ ДЖ., ДЖОНСОН М. Метафоры, которыми мы живём / Дж.Лакоф, М.Джонсон // Теория метафоры. – М.: “Прогресс”, 1990: 347-415.”
- 13-МАГТЫМГУЛЫ (1983) Сайланан эсерлер. Ики томлук.1–2. Ашгабат: Түркменистан.
- 14-МЕРЕДОВ А., АХАЛЛЫ С. (1988) Түркмен классыкы эдебиятының сөзлүги. Ашгабат.
- 15-НЕПЕСОВ Г. (1983) Метафора чепер дилиң мөхүм серишдесидир. Ашгабат.
- 16-ОРУЗБАЕВА Б.О. (2004) Кыргызское языкознание (сборник статей). Том II. – Бишкек: Илим.

**BULLETIN OF THE
INTERNATIONAL JOURNAL
“TURKOLOGICAL
RESEARCH”**

In order to implement programs and projects developed to accelerate the relationship envisaged at the summit of the Organization of Turkic States held in Samarkand, as well as to coordinate and highlight the research work carried out in the field of Turkic studies, the International Journal “Turkological Research” at Samarkand State University named after Sharof Rashidov passed the state registration. The journal is intended to publish the results of scientific research in the field of Turkic languages and dialects, the history of linguistic and literary relations of the Turkic peoples of Central Asia, the socio-cultural field. There are such headings as a young researcher, memory and our anniversaries. Articles written in Uzbek, Turkish, Russian, English and all Turkic languages are accepted.

The scientific journal is based on the decision of the Higher Attestation Commission of the Ministry of Higher Education, Science and Innovation of the Republic of Uzbekistan dated May 8, 2024 and numbered 354/5; It is included in the list of scientific publications that are recommended for candidates to receive the Doctor of Philosophy (PhD) and Doctor of Science (DSc) academic degrees in the fields of history and philology to publish their scientific results due to their theses.

**THE JOURNAL PUBLISHES ARTICLES
IN THE FOLLOWING AREAS:**

- ✓ History of socio-cultural relations of the Turkic peoples;
- ✓ Research of the Turkic World;
- ✓ Dialectology of Turkic languages;
- ✓ Geopolitics of the Turkic World;
- ✓ Folklore Studies;
- ✓ Comparative Linguistics and Literary Studies;
- ✓ Literary Relations and Translation Studies.

CONTACT ADDRESS:

Mailing Address:

140104, University boulevard, 15,
Samarkand, Uzbekistan,

Research Institute of Turkology under
Samarkand State University named after
Sharof Rashidov

Phone:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Email:

turkologiya.samdu@gmail.com

Website:

<https://turkologiya.samdu.uz>

REQUIREMENTS FOR ARTICLES:

1. The article is presented on 8-10 pages;
2. Article structure:
 1. The text of the article should be prepared in Times News Roman font, size 14, left: 3 cm, right: 1.5 cm, top and bottom: 2 cm; in A4 format in 1.15 intervals.
 2. The title of the article, surname, name and patronymic of the author (authors) are indicated in full and written in capital letters.
 3. Position, academic title, place of work (study), region, republic, telephone and e-mail address of the author (authors) are indicated in full.
 4. The abstract should consist of a brief content and importance of the article, results.
 5. At the beginning of each article, there should be an annotation in Uzbek, Turkish and English.
 6. The abstract should be no more than 120-150 words.
 7. At the bottom of the abstract, 7-10 keywords should be given that illuminate the content of the article.
 8. The article should be prepared in the following form:
 - a) Introduction;
 - b) Main part;
 - c) Results and Discussions;
 - d) Conclusions;
 - e) List of literature (References) – in alphabetical order;
 - f) Citations are given in brackets in the form of the author's surname - date of publication - page (Muminov, 2020: 25);
 - g) Figures, drawings, tables, diagrams are designated in Arabic numerals as "Figure". Signs or pointers are placed under the figure, in the next line, in the middle and highlighted in bold.
3. The author(s) are responsible for the scientific validity, reliability and plagiarism of the information and evidence presented in the article;
4. Articles will be considered. The journal publishes only articles recommended by experts;
5. Articles not requested will not be published and will not be returned to the authors;
6. Only 1 article of the author is published in 1 issue of the journal.

**“TURKOLOGIK
TADQIQOTLAR” XALQARO
JURNALINING AXBOROT
XATI**

Davlatimiz tomonidan olib borilayotgan ijtimoiy-ma’rifiy, ilm-fanni rivojlantirishga qaratilgan siyosat, Turkiy Davlatlar Tashkilotining Samarqandda o‘tkazilgan sammitida ko‘zda tutilgan o‘zaro aloqalarni jadallashtirish bo‘yicha ishlab chiqilgan dastur va loyihalarni amalga oshirish hamda turkologiya sohasida olib borilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarini muvofiqlashtirish va yoritish maqsadida Sharof Rashidov nomidagi Samarqand davlat universitetida “Turkologik tadqiqotlar” xalqaro jurnali ta’sis etildi. Jurnal turkiy til va shevalar, Markaziy Osiyo turkiy xalqlari lisoniy va adabiy aloqalari tarixi, ijtimoiy-madaniy sohalarda amalga oshirilayotgan ilmiy-tadqiqot ishlarining natijalarini e’lon qilishga mo’ljallangan. Jurnalda muharrir minbari, tadqiqotlar, ilmiy axborot, taqriz va e’tirof, ilmiy anjuman, yosh tadqiqotchi, xotira, yubilyarlarimiz kabi ruknlar mavjud. O‘zbek, turk, rus, ingliz va barcha turkiy tillarda yozilgan maqolalar qabul qilinadi.

Ilmiy jurnal O‘zbekiston Respublikasi Oliy ta’lim, fan va innovatsiyalar vazirligi huzuridagi OAKning 2024-yil 8-maydagi 354/5-sonli rayosat qarori asosida tarix, filologiya fanlari bo‘yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc) ilmiy darajasiga talabgorlarning dissertatsiya ishlari yuzasidan dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan.

**THE JOURNAL PUBLISHES ARTICLES
IN THE FOLLOWING AREAS:**

- ✓ History of socio-cultural relations of the Turkic peoples;
- ✓ Research of the Turkic World;
- ✓ Dialectology of Turkic languages;
- ✓ Geopolitics of the Turkic World;
- ✓ Folklore Studies;
- ✓ Comparative Linguistics and Literary Studies;
- ✓ Literary Relations and Translation Studies.

MUROJAAT UCHUN MANZIL:

Pochta manzili:

140104, Universitet xiyoboni, 15-uy,
Samarqand, O‘zbekiston,
Sharof Rashidov nomidagi Samarqand
davlat universiteti huzuridagi
Turkologiya ilmiy-tadqiqot instituti

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Elektron pochta:

turkologiya.samdu@gmail.com

Veb-sayt:

<https://turkologiya.samdu.uz>

MAQOLALARGA QO‘YILADIGAN TALABLAR:

- Maqola 8-10 sahifa hajmida taqdim etiladi;
- Maqolaning tarkibiy tuzilishi:
 1. Maqola matni Times News Roman shriftida, 14 kattalikda, chap: 3 sm, o‘ng: 1,5 sm, yuqori va quyi: 2 sm; 1,15 intervalda, A4 shaklida tayyorlanishi lozim.
 2. Maqola sarlavhasi, muallif(lar)ning familiyasi, ismi va otaismi to‘liq holatda katta harflar bilan yozilishi kerak.
 3. Muallif(lar)ning lavozimi, ilmiy unvoni, ish (o‘qish) joylari, viloyat, respublika, telefoni va e-mail adresi to‘liq keltirilishi kerak.
 4. Annotatsiya, maqolaning qisqacha mazmun va ahamiyati, natijalardan iborat bo‘lishi lozim.
 5. Har bir maqola boshida o‘zbek, turk va ingliz tillarida annotatsiya bo‘lishi lozim.
 6. Annotatsiya 120-150 so‘zdan ko‘p bo‘lmagan shaklda bo‘lishi kerak.
 7. Annotatsiyaning pastki qismida maqola mazmunini yorituvchi 7-10 ta tayanch so‘zlar keltirilishi kerak.
 8. Maqola quyidagi shaklda tayyorlanishi kerak:
 - a) Kirish (Introduction);
 - b) Asosiy qism (Main part);
 - c) Natijalar va muhokama (Results and Discussions);
 - d) Xulosalar (Conclusions);
 - e) Adabiyotlar (References) – alifbo tartibida keltiriladi;
 - f) Havola(snokalar)lar qavsda muallif familiyasi – nashr sanasi – sahifasi (Mo‘minov, 2020: 25) shaklida keltiriladi;
 - g) Rasm, chizma, jadval, diagrammalar «Rasm» deb arab raqamlari bilan qayd etiladi. Belgi yoki ishoralar – rasm ostida, keyingi qatorda, o‘rtada joylashtiriladi va qoraytirilgan shrift bilan belgilanadi.
- Maqolada keltirilgan ma’lumot va dalillarning ilmiy asoslanganligi, ishonchli va ko‘chirmachilik holatlari uchun muallif(lar) mas’uldir;
- Maqolalar ekspertiza qilinadi. Ekspertlar tomonidan tavsiya etilgan maqolalargina jurnalda chop etiladi;
- Tavsiya etilmagan maqolalar chop etilmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi;
- Jurnalning 1 ta sonida muallifning faqat 1 ta maqolasi chop etiladi.

**БЮЛЛЕТЕНЬ
МЕЖДУНАРОДНОГО ЖУРНАЛА
"ТУРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ"**

В целях реализации программ и проектов, разработанных для ускорения взаимоотношений, предусмотренных на состоявшемся в Самарканде саммите Организации Тюркских Государств, а также координации и освещения научно-исследовательской работы, проводимой в области тюркологии, Международный журнал, Самаркандского государственного университета имени Шарофа Рашидова, «Тюркологические исследования» прошел государственную регистрацию. Журнал предназначен для публикации результатов научно-исследовательских работ в области тюркских языков и диалектов, истории языковых и литературных связей тюркских народов Средней Азии, социокультурной области. Есть такие рубрики, как молодой исследователь, память и наши юбилеи. Принимаются статьи, написанные на узбекском, турецком, русском, английском и всех тюркских языках.

Научный журнал на основании решения Высшей аттестационной комиссии (ВАК) Министерства высшего образования, науки и инноваций Республики Узбекистан от 8 мая 2024 года под номером 354/5; Он включен в перечень научных изданий, рекомендуемых кандидатам на получение ученых степеней доктора философии (PhD) и доктора наук (DSc) в области истории и филологии для публикации своих научных результатов по своим диссертациям.

**В ЖУРНАЛЕ ПУБЛИКУЮТСЯ
СТАТЬИ ПО СЛЕДУЮЩИМ
НАПРАВЛЕНИЯМ:**

- ✓ История социально-культурных отношений тюркских народов;
- ✓ Исследования тюркского мира;
- ✓ Диалектология тюркских языков;
- ✓ Геополитика тюркского мира;
- ✓ Изучение фольклора;
- ✓ Сравнительное языкознание и литературоведение;
- ✓ Литературные отношения и переводоведение.

КОНТАКТНЫЙ АДРЕС:

Почтовый адрес:

140104, Университетский бульвар,
15, город Самарканд, Узбекистан,
Научно-исследовательский
институт Тюркологии при
Самаркандском Государственном
Университете имени Шарофа
Рашидова

Телефон:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

Электронная почта:

turkologiya.samdu@gmail.com

Веб-сайт:

<https://turkologiya.samdu.uz>

ТРЕБОВАНИЯ К СТАТЬЯМ:

- К публикации принимаются статьи объемом 8-10 страниц;
- Структура статьи:
 1. Текст статьи должен быть выполнен шрифтом Times News Roman, размером 14 пунктов, слева: 3 см, справа: 1,5 см, сверху и внизу: 2 см; с межстрочным интервалом 1,15, формат листа А4.
 2. Название статьи, фамилия, имя и отчество автора(ов) должны быть написаны заглавными буквами в полном регистре.
 3. Должность, ученое звание, места работы(учебы), регион, Республика, телефон и адрес электронной почты автора(ов) должны быть указаны полностью.
 4. Аннотация должна состоять из краткого содержания и важности статьи, результатов.
 5. В начале каждой статьи должна быть аннотация на узбекском, турецком и английском языках.
 6. Аннотация должна содержать не более 120-150 слов.
 7. Внизу аннотации должно быть 7-10 ключевых слов, освещающих содержание статьи.
 8. Статья должна быть подготовлена в виде:
 - a) Вступление (Introduction);
 - b) Основная часть (Main part);
 - c) Результаты и обсуждение (Results and Discussions);
 - d) Выводы (Conclusions);
 - e) Литература (References) – в алфавитном порядке
 - f) Ссылка(сноски) приводится в скобках в виде фамилии автора – дата публикации – страница (Муминов, 2020: 25);
 - g) Рисунки, чертежи, таблицы, схемы нумеруются арабскими цифрами и обозначаются как «Рисунок». Знаки или указатели размещают под рисунком, в следующей строке, посередине и выделяют жирным шрифтом.
- Автор(ы) несут ответственность за научную обоснованность, достоверность и плагиат информации и доказательств, представленных в статье;
- Статьи рецензируются. В журнале публикуются только статьи, рекомендованные экспертами;
- Нерекондованные статьи не публикуются и не возвращаются авторам;

“TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” DERGİSİNİN BÜLTENİ

Özbekistan Cumhuriyeti devletinin sosyal-eğitimsel ve bilimsel gelişme politikasının başarılı şekilde uygulanmasına yardımcı olmak amacıyla, Semerkant'ta düzenlenen Türk Devletleri Teşkilatının zirvesinde öngörülen karşılıklı ilişkilerin hızlandırılması için geliştirilen program ve projeleri uygulamak, bilimsel çalışmaları koordine etmek, Türkoloji alanında yürütülen araştırma çalışmaları Şeraf Reşidov adına Semerkant Devlet Üniversitesi, Uluslararası “Türkoloji Araştırmaları” dergisini tescil etmiştir. Dergi, Türk dili ve lehçeleri, Orta Asya Türk topluluklarının dil ve edebiyat ilişkileri tarihi, sosyo-kültürel alanlardaki bilimsel ve araştırma çalışmalarının sonuçlarını yayınlamayı amaçlamaktadır. Dergimizde editör kürsüsü, araştırma, bilim dünyasından, inceleme ve tanıma, bilimsel konferans, genç araştırmacı, hatıra, yıldönümleri gibi sütunlar yer almaktadır. Özbekçe, Türkçe, Rusça, İngilizce ve tüm Türk lehçelerinde yazılmış makaleler kabul edilmektedir.

Bilimsel dergi, Özbekistan Cumhuriyeti Yükseköğretim, Bilim ve İnovasyon Bakanlığı'na bağlı Yüksek Kabul Komisyonu'nun 8 Mayıs 2024 tarihli ve 354/5 sayılı kararına esasen; tarih, filoloji alanlarında Felsefe Doktoru (Doktora) ve Bilim Doktoru (DSc) akademik derecesini almaya aday kişilerin tezleri dolayısıyla bilimsel sonuçlarını yayınlaması tavsiye edilen ilmî yayınlar listesine dâhil edilmiştir.

DERGİ AŞAĞIDAKİ ALANLARDA MAKALELER YAYINLAMAKTADIR:

- ✓ Türk Dünyasındaki sosyo-kültürel ilişkilerin tarihi;
- ✓ Türk Dünyası araştırmaları;
- ✓ Türk Lehçeleri diyalektolojisi;
- ✓ Türk Dünyasının jeopolitiği;
- ✓ Folklor çalışmaları;
- ✓ Karşılaştırmalı dilbilim ve edebiyat çalışmaları;
- ✓ Edebi ilişkiler ve çeviri çalışmaları.

İLETİŞİM ADRESİ:

Posta adresi:

140104, Üniversite Bulvarı, 15,
Semerkant şehri, Özbekistan, Şeraf
Reşidov adına Semerkant Devlet
Üniversitesine bağlı Türkoloji
Araştırmaları Enstitüsü

Telefon:

+998 99 582 93 81

+998 97 911 93 81

Telegram ID:

@turkologiya1

E-posta:

turkologiya.samdu@gmail.com

İnternet sitesi:

<https://turkologiya.samdu.uz>

MAKALE YAZIM KURALLARI:

- Makale 8-10 sayfada sunulur;
- Makale'nin yapısı:
 1. Makale metni Times New Roman yazı tipinde, 14 punto büyüklükte, sol kenarından 3 cm'lik, sağ kenarından 1,5 cm'lik, üst ve alt kenarından 2 cm'lik boşluk bırakılarak, tek sütün olarak, 1,15 satır aralığında, A4 boyutunda hazırlanmalıdır.
 2. Makalenin başlığı, yazar(lar)ın soyadı, adı ve baba adı tam olarak büyük harflerle yazılmalıdır.
 3. Yazar(lar)ın pozisyonu, akademik ünvanı, çalıştığı (öğrendiği) yer, bölgesi, cumhuriyeti, telefon ve e-posta adresi eksiksiz olarak verilmeli.
 4. Özet, makalenin amacını, önemli bulgularını ve sonuçlarını içermelidir.
 5. Her makalenin başında Özbekçe, Türkçe ve İngilizce özet bulunmalıdır.
 6. Özet, 120-150 sözcüğü geçmeyecek şekilde yazılmalıdır.
 7. Özeti alt kısmında makalenin içeriğini tanımlayacak en az 7, en fazla 10 anahtar kelimeye yer verilmelidir.
 8. Makale, aşağıdaki formatda hazırlanmalıdır:
 - a) Giriş (Introduction);
 - b) Ana bölüm (Main part);
 - c) Sonuçlar ve tartışma (Results and Discussions);
 - d) Sonuçlar (Conclusions);
 - e) Kaynakça (References) alfabetik olarak sıralanmalıdır;
 - f) Bağlantılar (dipnotlar) yazarın soyadı - yayın tarihi - sayfa şeklinde parantez içinde verilecektir (Muminov, 2020: 25);
 - g) Resim, çizim, tablo, diyagramlar "Resim" olarak Arap rakamları ile kaydedilir. İşaretler resmin altına, bir sonraki satıra, ortaya yerleştirilir ve koyu yazılır.
- Makalede sunulan bilgi ve kanıtların bilimsel dayanağı, güvenilirliği ve intihalinden yazar(lar) sorumludur.
- Makaleler hakemli olacaktır. Dergide sadece uzmanlar tarafından tavsiye edilen makaleler yayımlanır.
- Talep edilmeyen yazılar yayınlanmayacak ve yazarlarına iade edilmeyecektir.
- Derginin 1 sayısında yazarın sadece 1 makalesi yer alacaktır.

TURKOLOGIK TADQIQOTLAR

XALQARO ILMIY JURNALI

INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL OF “TURKOLOGICAL
RESEARCH”

ULUSLARARASI “TÜRKOLOJİ ARAŞTIRMALARI” BİLİMSEL
DERGİSİ

МЕЖДУНАРОДНЫЙ НАУЧНЫЙ ЖУРНАЛ “ТЮРКОЛОГИЧЕСКИЕ
ИССЛЕДОВАНИЯ”

Muharrir:

Prof. J.Eltazarov

Musahhih va texnik muharrir:

R. Shokirov

ISSN 2992-9229

2024-yil 20-mayda tahririy-nashriyot bo‘limiga qabul qilindi.

2024-yil 24-mayda original-maketdan bosishga ruxsat etildi.

Qog‘oz bichimi 60x84.1/16. «Times New Roman» garniturası.

Offset qog‘ozı. Shartlı bosma tabog‘ı –9.

Adadı 20 nusxa. Buyurtma № 145

SamDU tahririy-nashriyot bo‘limi bosmaxonasida chop etildi.

140104, Samarqand sh., Universitet xiyoboni, 15.

ISSN 2992-9229